

3. глава ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ТИПИКА

Ако историја Календара, у ширем смислу речи, има значај за историју празника, тада историја Типика, као регулатора богослужбеног живота, има заиста велику важност у хеортологији. Типик не само да садржи указе о спомену у одређене дане (као Календар, Месецослов или Пролог), него садржи и указе за поделу самог богослужбеног материјала. У историји развоја Типика, научници разликују три периода:

- а) први: до X века;
- б) други: период X века;
- в) трећи: период од XI века до данас.

Таква подела, наравно да не прати на равномеран начин поменути процес развоја, али диктирана историјским потребама, она ипак има своје пуно оправдање.

³¹ Оп. cit. 331-332.

У историји руске литургије, Типику је посвећено неколико веома важних дела, тако да његов развој може бити праћен кроз вредну научну анализу. Као посебно важна дела споменимо:

1. И. Мансветов, „Богослужбени Устав“ /на руском/
2. Протојереј М. Лисцин, „Првобитни Словено-руски Типик“ /на руском/
3. М. Скабаланович, „Тумачење Типика“
4. Архиепископ Сергије (Спаски), „Пуни Месецослов Истока“ /на руском/

ПРВИ ПЕРИОД РАЗВОЈА ТИПИКА (до X века)

Ова етапа у развоју Типика сигурно је најтежа за научно истраживање јер богослужбени Устав (у данашњем смислу речи) који датира из тог времена није сачуван, тако да нису ретка мишљења да га заправо у тој епохи није ни било. Они манастирски уставни, који су дошли до нас, садрже у себи веома мало литургијског материјала. Ако се у њима (судећи по данашњем Уставу) може одвојити дисциплинарни од литургијског дела, тада у списима из тог времена не налази тако директна подела, или, прецизније доминантан је дисциплинарни део на уштрб литургијског. Правила монашког живота су, према мишљењу Мансветова, издвојена и доминирају над црквеним службама. Поједини монашки уставни, који нам могу помоћи да донекле изградимо слику тадашњег манастирског живота јесу:

1. Устав преподобног Пахомија Великог (+ 348.) за Тавенисијски манастир.
2. Велика правила светог Василија Великог (тзв. Монашка правила).
3. Дела Касијана Римског (Римљанина) у 12 књига „О устројењу општежића“.
4. Устав светог Бенедикта Нурсијског (+543.), за манастир Монте-касина.
5. Сведочење Софронија Јерусалимског и Јована Мосха о њиховој посети Синајском манастиру.

ДРУГИ ПЕРИОД У РАЗВОЈУ ТИПИКА (X век)

Као специфичности ове епохе издвајају се:

- а) покушај кодификације богослужбених обичаја и регулације богослужења;

- б) одвајање литургичког од дисциплинарног дела;
- в) слаб развој синаксарног дела;
- г) одсуство суточног (општег) дела.

Најпознатији него-чници за изучавање овог периода јесу:

1. Начертаније - Улотимосиз Студијског манастира (IX-X век).
2. Устав светог Атанасија Атонског (X век).
3. Синајски календар (крај IX - почетак X века).
4. Устав римске цркве (X век).

У поменутој историји дневног, седмичног и годишњег циклуса, већ смо указали на састав богослужења у том периоду. За историју Типика, овај период (као и претходни) нема толики значај ако се упореди са последњом етапом у развоју Устава.

ТРЕЋИ ПЕРИОД РАЗВОЈА ТИПИКА (од почетка IX века до данас)

Ово је период већ потпуних, развијених уставних богослужења. Оно шта је карактеристично за овај период јесу:

- а) литургички део Устава потпуно је одвојен од дисциплинарног;
- б) потпуно развијен синаксарни део;
- в) општи део, који садржи напомене за дневно-седмична богослужења, такође је потпуно назначен.

Осим тога, овај период карактерише и изразито назначена борба два главна обрасца богослужбеног Типика: са једне стране то је Студитски, а са друге - Јерусалимски. Али, поред ова два, развија се и Светогорски типик, а такође велики значај у историји богослужбеног Устава у то време има и самостални Устав Велике Константинопљске цркве. На крају, немогуће је а не обратити пажњу и на покушај Васељенске Катедре да буде објављено ново издање Устава, који је прилагођен савременим условима живота.

СТУДИТСКИ УСТАВ

Основао 463. године (од стране римског патриција Студија), у Цариграду постоји манастир при цркви посвећеној светом Јовану Крститељу, и веома брзо тај манастир постаје један од најзначајнијих у престоном граду. Његова близина центру црквених, научних, политичких и друштвених збивања у Византији заправо и објашњава положај који та обитељ заузима у историји Источне Цркве.

Он је у почетку стајао у тесној вези, а можда и у зависности од тзв. манастира неспавајућих (акмита), јер први монаси Студијског манастира потичу управо из те обитељи. Студитски манастир нарочит

значај добија у периоду иконоборачких спорова јер имајући на челу познатог игумана - преподобног Теодора (+826.), монаси Студитског манастира истичу се као ревниосни заштитници икона, и на својим плећима износе велики део те борбе. У периоду несугласица између патријарха Игњатија и патријарха Фотија, а такође и у многим другим важним тренуцима у животу Цркве у Цариграду, Студитска обитељ свагда узима активну улогу и перетко управо она решава питања, захваљујући свом увек високом моралном ауторитету.

Разумљиво је да она заузима и водеће место у монашком животу престонице. Студитско богослужење представља образци захваљујући ревниосном старању игумана, Царска наклоност према овом манастиру омогућује му да веома рано стекне низ привилегија као и право богатство у ризицима које се садржи у скупоценим богослужбеним предметима и свему другом неопходном за живот манастира. На дан спомена Усекованија Јована Крститеља, у манастиру је била и посета цара. Од 1381. године, архимандрит постаје први међу осталим настојатељима.

У манастиру је рано устројен особити поредак, који је забележен и у првобитним формама Устава. Потпуни Устав био је записан много касније након упокојења преподобног Теодора Студита, тј. почетком XI века; тај Устав није дошао до нас, и о њему можемо говорити само индиректно, тј. кроз друге споменике и кроз оно шта о њему казују историчари. Студитски устав био је управо онај устав који је са собом повео Теодосије Печерски, око 1065. године¹²; али опет не у изворном облику, него као тзв. Тихик патријарха Алексија (1025-1043.). Патријарх Алексије је био монах Студитског манастира, и највероватније да је он и ревновао око ширења тог Устава. 1034. године, он у околини Цариграда оснива манастир у част Успења Пресвете Богородице, а као устав за тај манастир одређује Студитски устав, уз извесне измене и допуне; и управо тај, Алексијско-Студитски тихик, преподобни Теодосије Печерски узима као устав за Кијево-Печерску Лавру.

На тај начин, Студитски тихик у његовом изворном облику и првобитној редакцији остаје недоступан за нас, мада је професор Дмитријевски, уз подробно истраживање многих библиотка (у циљу проналазка изворног облика Студитског устава), ипак морао да одустане од своје замисли.

ЈЕРУСАЛИМСКИ УСТАВ ИЛИ УСТАВ СВЕТОГ САВВЕ

¹² О овоме подробије: „Кијево-Печерски патерик“, Шибеник, 2002. година *Ирван* - *Ирван*.

Овај Типик представља слику богослужбеног живота и манастирске традиције Палестине, у времену које се може окарактерисати као класична епоха. Овај Устав се везује са именом светог Савве и његове, надалеко познате Лавре, која је 18 километара удаљена од Јерусалима, у правцу Мртвог мора (у долини Кедронског потока). Ако и није дело самог Савве, у сваком случају овај Типик верно осликава живот његове Лавре као и дух његових поука и његовог предања. Свети Савва упокојио се 532. године. Његов морални ауторитет био је изразит, а то се може видети и из чињенице да њега (светог Савву) к себи позивају патријарси Јерусалима и Цариграда, управо у тескобно време оргенистичких спорова унутар манастирских кругова. Са њиме предање повезује и име Леонтија Византијског, једног од најпознатијих писаца тог времена. Да је свети Савва у своју обитељ увео одређени устав, о томе нема сумње³³, али остаје непознато под утицајем којих манастирских традиција је то учињено. Може се претпоставити да на њега утиче Устав преподобног Пахомија и светог Василија Великог, али до нас није дошао никакав запис тог првобитног Типика; судећи по предању, које се објављује у предговору данашњег Устава светог Савве, он је тај Устав примио од преподобног Ефтимија Великог и Теоктиста, а они од преподобног Харитона, великог и славног палестинског подвижника. Након разарања Лавре светог Савве, Устав прихвата патријарх Софронije, а затим и Јован Дамаскин, који се и сам подвизавао једно време у Лаври.

Првобитна редакција Устава светог Савве била је веома кратка. У њој преовлађују (као и у свим Уставима из тог времена), дисциплинарна правила за монахе (па уштрб, нама много интересантнијег, литургијског дела). О нешто каснијој редакцији Устава светог Савве могуће је говорити пре Тактикону Никона Черногорца, монаха из Црне Горе (Антиохијске), који је живео у другој половини XI и првој половини XII века. Никон је добар познавалац тадашњих Устава (Студијског, Јерусалимског, Атонског...), и његовим радовима на упоређењу тих устава, могуће је начинити слику о редакцијама Устава које нису директно дошле до нас. Код Никона је приметна тежња ка општежићу, а у његово време Устав светог Савве још увек није био тако развијен као у каснијем времену, тј. у њему још увек нема тзв. Маркових глава.

Ако се упореде Студитски и Јерусалимски устав, тада се могу видети разлике и сличности; али, потребно је имати у виду напомене о

³³ Битно је напоменути да је ту реч и три лавре и четири кивотије које се налазе на великом растојању једна од друге.

начину живота у сваком од ова два манастира. Ако је Студитски устав написан за монахе који живе у једној обители унутар града, под непосредним надзором игумана и разрађеног јерархијског начела, тада у Лаври светог Савве отшелници живе у својим келијама, те у Велику цркву долазе само ради причешћа. Наравно, осим тога помесна пракса оставља свој отисак у структури тих Устава. Као резултат тога можемо рећи:

У Студијском уставу:

- нема свеноћних, осим последованија Великог Канона;
- нема великог славословља на јутрењу;
- преовладава химнографија Студијског манастира;
- преовладавају спомени Студијских светитеља: 1. септембар, Ергоген, Евод, Калист (њихове мошти су у пешчери); 16. септембар - Евиот Студитски; 11. новембар - преподобни Теодор Студит са поиразништвом следећег дана; 22. новембар - Тадеј Студитски; 26. јануар - Пренос моштију преподобног Теодора Студита; 15. јун - Јосиф Солунски; 20. јун - спомен патриција Студија;
- нема мале вечерње;
- нема часова у празнике и недељом;
- катизме су мање по обиму;
- свакодневно служење Литургије Прећесосвећених Дарова;
- нема тзв. Маркових глава;
- уопште гледано, богослужења су краћа.

У Јерусалимском уставу:

- постоји свеноћно бденије;
- постоји велико славословље;
- преовладава химнографија Савантских аутора;
- постоји мала вечерња;
- постоје часови;
- Литургија Прећесосвећених Дарова служи се само средом и петком;
- постоје тзв. Маркове главе;
- богослужења су генерално дужа.

У односу на садржај ти Устави се и ту разликују, тако да у Студитском препознајемо: Триодни устав, Синаксарни устав, Дисциплинарни устав и Општи део, док у Јерусалимском препознајемо: Општи део, Синаксарни устав, Триодни устав и тзв. Маркове главе.

Осим тога, разликују се и прописи о читањима из Апостола и Јеванђеља.

СВЕТОГОРСКИ УСТАВ

Значај Свете Горе (Атона) је изузетан у домену развоја источног монаштва, а самим тим и у односу на формирање богослужбеног Устава; првобитно монаштво на Атону је пустињачко, тако да из тог времена не можемо ни очекивати трагове неког Типика. Преподобни Петар Атонски подвизава се у пустињи, а његови савременици и следбеници немају претензија да сачине некакав Устав. Тек касније, у време императора Јована Цимисхија и Константина Мономаха, долази до формирања Атонских устава, али без литургијског сегмента. Крајем X века, на Атону се појављује значајна личност за даљи развој светогорском општежителног монаштва - свети Атанасије, који је творац правила и Устава. Он је са собом, у облику кратких начертанија, доне основе Студијског устава, али са извесним допунама и прерадама. Затим, у Атонске манастире полако улази Јерусалимски устав, тако да у времену XI-XII века, имамо борбу та два Типика. Иверски манастир прихвата Јерусалимски устав, док свети Сава Српски у Хиландару уводи поредак Јерусалимско-атонског устава. Ватопед, Кутлумуш и други манастири прихватају Јерусалимски типик. Карактеристика Атонског богослужења тог времена је обиман развој келејног правила, као и посебних, скитских аскетских правила.

УСТАВ ВЕЛИКЕ ЦРКВЕ

Константинопољ, по речима светог Григорија Богослова, представља својеврстан „центар насељене“ и глас који је допирао из тог града звучао је нарочито јако и махом је прихваћан од свих. То се односи и на богослужење. Велика црква, тј. Храм свете Софије - катедрални храм константинопољског патријарха, био је место нарочите литургијске културе и у њему се богослужења обављају са особеном свечаношћу и великом предизношћу. Тај храм има свој посебни Устав, прилагођен специфичним условима који су у многоме диктирани нормама царског двора. 1895. године професор Дмитријевски проналази Типик Велике цркве и објављује га у оквиру своје докторске дисертације.

Карактеристична особина тог богослужбеног Устава јесте одсуство дисциплинарног дела, што је потпуно схватљиво јер се тај Устав односи на катедрални храм а не на манастир. Преовладавају чиновни као што је пријем патријарха и цара, царски уласци и церемоније које су са тим у вези. Преовладавају и тзв. песме последованија, изласци са литијом изван храма, на тргове и улице; ту је и

молебан за случаје разних непогода, приликом напада непријатеља, молебан захвалности за избављење од искушења. Карактеристична је литургија Великог Петка (у случају да се тога дана славе Благовести). По том Уставу ђакони имају право да врше проскомидију. Постоји чин омивања ногу сиротњи који је вршио цар. Потребно је нагласити да Синаксар претходи Трјодном уставу.

ЕВЕРГЕТИДСКИ УСТАВ

Посебно место међу Типишма заузима тзв. Евергетидски устав, тј. Типик манастира Пресвете Богородице Евергетиде или Благодетельнице. Тај манастир је 1048. године основан у близини Цариграда. У почетку је то мали манастир да би великим трудом другог по реду настојатеља Тимотеја, био узведен у угледан манастир са особним Уставом који је дефинитивно формиран половином XII века. Тај Устав акценат ставља углавном на поредак и служење литургије; о канонима и о стихирама у њему се говори веома мало. Може се рећи да он у извесном степену представља комбинацију разних Устава; углавном се налази под утицајем Устава Велике цркве, али само у оном делу који говори о самом поретку богослужења, док је део који се тиче манастирског живота под утицајем Студитског типика, мада временом све више бивају прихваћени и обичаји из Јерусалимског устава. Инак, и поред свега, у овом Типику се налазе празници као што су: Обнова храма (13. септембар), Стефан Савант (28. октобар), Обнова храма великомученика Георгија (3. новембар), Спомен преподобних Отаца пострадалих приликом напада на Лавру светог Савве (20. март), Јављање крста у Јерусалиму (7. мај) – сви ови празници су карактеристика јерусалимске праксе. Са друге стране не сусрећемо и тако типичне константинопољске спомене као што су: Спомен константинопољских патријарха Александра, Јована и Павла (30. август), игумана Маркела (29. децембра), Матроне Цариградске (9. новембар), Празник Крста (1. август).

Евергетидски устав зна за агрпције (бденија) пред велике празнике.

МАРКОВЕ ГЛАВЕ

Неки Устави у каснијем времену свога постојања, када је број празничних спомена почео да узраста до тога да је било потребно да дође до повезивања спомена и једном дану и поклапања покретних са испокретним празницима, долазе до тога да се показује као неопходност да се уведу посебна правила која се тичу комбинације

служби. Евергетидски устав зна за та правила, али она у њему још увек немају неко посебно име. У каснијим редакцијама Типика та правила добијају свој препознатљив назив - Маркове главе, и оне се на страницама Устава означавају посебном ознаком: *МРК*. Али, Маркове главе нису специфичност само Јерусалимског устава јер се оне у почетку јављају и у Студитском типиксу. Могуће да оне потичу од Марка, епископа Отрантског (IX-X век), али како казује Мансветов, још увек нема чврстих доказа који би то и потврдили.

Маркове главе пролазе кроз три редакције у свом грчком тексту:

1. кратка - Студијска;
2. кратка - Јерусалимска, која је позајмљена из Студијске праксе али је надопуњена Јерусалимским особеностима;
3. Јерусалимска, опширна, са мноштвом напомена.

Наша (Словенска) редакција значајно је допунила Грчку јер у Устав уводи повезивање обичних спомена са Словено-руским, као на пример: Празник Покрова и свети Петар Московски (21. децембар) са Недељом светих Отаца...

У Грчкој редакцији налази се око 95 глава, а у Словено-руској их је 114.

СУДБИНА ЦРКВЕНОГ УСТАВА У СЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА

У области Константинопољског патријархата дуго времена је Студитски устав имао водећу улогу, али он није могао бити једини регулатор богослужбеног живота. Упоредо са њим дејствује и Устав Велике цркве. У релативној близини Цариграда је и Света Гора, са својим Уставом, и њен ауторитет није могао а да не утиче на богослужбени живот Патријархата. Али, посебан значај за историју богослужења има постепено ширење Устава светог Савве Јерусалимског, и као последницу тога можемо признати следеће чињенице:

- ширење јерусалимског химнографског материјала и јерусалимских спомена;
- устројење метоха Јерусалимске лавре у Цариграду;
- доласци јерусалимских патријарха у Цариград на Саборе;
- доношење Устава светог Савве Јерусалимског у манастир Хиландар од стране светог Саве Српског, а одатле (из Хиландара) у Србију и друге области (нарочито Балкана).

После четвртог крсташког похода и разрушења Цариграда од стране Латина, значај Студијске лавре бива умањен. У обновљени Студитски манастир, 1293. године од стране императора Константина Палеолога, уведен је Типик који представља мешавину Студитског, Јерусалимског и Устава Велике цркве.

У Русији је (у прво време) био приметан утицај Студитског типика, али он постепено уступа пред Јерусалимским уставом. По мишљењу Мансветова, у Русији је постојало шест редакција Јерусалимског устава: прва је била српска редакција, а потом долази до увођења других, нпр. Устава патријарха Алексеја. Увођење Јерусалимског устава у Русији није био административни акт, него се то догађа постепено, велики значај у свему томе има труд митрополита Кипријана Кијевског, који уводи Филотејевске Службенике, и значајно ради на томе да се уведу Јерусалимски типик. Највероватније да су то у почетку српски преводи тог Устава (по мишљењу Голубинског). Ако је до XIII века у Русији преовладавао Студитски типик, од времена Фотија и Кипријана почиње да преовладава Јерусалимски, а по сведочењу архиепископа Сергија, у XV веку, у Русији је готово посвуда распрострањен Јерусалимски устав.

НОВО ИЗДАЊЕ УСТАВА ВЕЛИКЕ ЦРКВЕ

Преостаје нам да кажемо и неколико речи о новом издању Црквеног Типика, кога су саставили Грци у XIX веку. Из историје нашег богослужбеног Устава приметно је да манастирско богослужење представља својеврстан образац. Православни хришћани током векова нису настојали да раздвоје парохijsко од манастирског богослужења. Као једини изузетак може се споменути Устав Велике цркве, али он ипак не може бити прихваћен као Устав парохijsких храмова. Све то на одређени начин довело је до смутњи, те је током времена постало јасно да у условима у којима живе лаври, није применљив манастирски Устав. То је резултирало тиме да се створи некакав средњи, лакше испуњљив Устав, а који је истовремено и довољно благообразан, а такође и у свему одговара духу Православног аскетског богослужења.

Почетком XX века, у делима Предсаборног Савета (у Русији), био је учињен покушај од стране водeћих епископа да се начини својеврсна реформа у парохijsком богослужењу, али ратови и револуционарни преврат то није допустио.

1838. године, Протоисаит Велике цркве у Цариграду покушава да се начини тзв. мирски, парохијски Устав. 1851. године објављено је друго, а 1868. године треће, допуњено и побољшано издање. У њега су уведене неке нове службе, по савишењу са Типиком који је свој облик формирао у XV веку. Тај Типик нема свеноћна бденија, као мале вечерње. Литије нису на вечерњи него су између полуноћнице и јутрења. Благовести, ако се догоди да се поклапају са Великим Петком или Великом Суботом, преносе се на Пасхалну недељу (други дан). Постоје и многе специфичности у Триоду. Устав има и своје Маркове главе.

ДАТУМИ ПРАЗНИКА

За хеортологију велики значај има и питање о установљењу одређених календарских датума за неке од празника. Говорећи о историји Календара нагласили смо да свака помесна црква према својој традицији одређује датум спомена неког светитеља или догађаја. Често се дешава да ни тај датум заправо не одговара тачном датуму, рецимо, страдања неког од мученика. Најчешће се дешавало да је неки Месеослов или Мартирологиј прихватио датум који је био назначен у неком од мученичких аката, те управо у томе и треба тражити разлог зашто се исти светитељ празнује у разним Календарима у различите датуме године. Као пример можемо навести спомен Јулијана и Павла, који се по једнима празнује 4. марта, а по другима - 17. августа; спомена папе Лава Великог празнује се 18. фебруара, мада се зна да се он упокојио 10. новембра; слично је и са светим Амвросијем Миланским, који се упокојио 4. априла, мада се његов спомен врши 7. децембра...

Ако се тиме објашњава неподударност спомена у Календару са фактичким даном рођења за вечност хришћанских мученика, природно је да се намеће питање о томе чиме се руководи Црква, одређујући нпр. дан спомена старозаветних мученика (браће Макавеја) или пророка Мојсија, Илије, Јеремије, чији се дан упокојења не може прецизно одредити? Још више недоумице изазива датум празновања сабора бестелесних сила Михаила и Гаврила и других анђеоских чинова. Разумљиво је да је то била воља свете Цркве. Исто се може рећи и када је реч о неким од новозаветних догађаја јер дан Рођења Христовог, дан Преображења, дан Рођења Богородице, дан Благовести, дан Успења - о свему томе у Новом Завету нема тачно прецизираних датума. То је и довело до тога да постоји разногласје у црквеном предању: Рођење Христово, по Клименту Александријском, било је 18. априла или 29. маја; Афричка традиција сматра да је то било 28. марта; по Иполиту Римском то је

било 25. марта; по Источној традицији - 6. јануара; по Западној традицији - 25. децембра. Временом је прихваћано да је то 6. јануар (ово једино не прихватају Јермени).

У одређивању датума празника, Црква се перетко руководи и својим, да тако кажемо педагошким или мисловарским разлозима. Фиксирајући датум појединог празника, Црква је имала у виду да се превазиђу неке од помесних традиција, остаци ранијих религиозних обичаја... По овом питању важни су радови В. В. Болотова, неоспорног ауторитета када је реч о историји Календара. У једном од својих радова⁵⁴ он каже: „Незнабоштво, са којим Црква води битку, није само религија него и сложен начин живота. Доказати незнабошцу неоснованост његових ставова о боговима и убедити га да поверује у Бога представља нешто што захтева велики труд, али никада са јасно одређеним крајњим резултатом... Незнабошца је било потребно одвојити и сачувати од рецидива, а ту су празници заузимали важно место... Учвршћујући уместо незнабожачких, хришћанске празнике, Црква је тиме избијала из руку једно од најјачих оружја политеизма; успоставити хришћанске празнике у дан незнабожачких празника значило је призвати људе к себи и одвојити их од паганштва...”

Тим принципом замене неког незнабожачког празника хришћанским споменима, Црква се веома много користи, и управо тиме и могу бити објашњени разлози за неке датуме у нашем Календару. Вратимо се поново празнику Христовог Рођења: научни кругови управо поменутих разлогом објашњавају праксу прихваћену на Западу да је Божић 25. децембра, јер се сматра да је у тај дан својевремено био један од важнијих паганских празника. По неким реч је о Сатурналијама, које су празноване у времену 17-23. децембар. По другима (Дјушкн, делимично Скабаланович и Каброл), реч је о дану *инвикција* - непобедивог сунца, другим речима: времену када током зиме дани постају да бивају дужи; трећа хипотеза, коју заступа Каброл, јесте та да је 25. децембра био дан Митре, чији су култ са Истока римски легионари пренели по Империји, те да би сузбила тај незнабожачки празник, црква је одредила да се 25. децембра празнује дан Рођења Њеног Оснивача - Христа.

Слично је и са даном Обрезања - осмог дана након Божића. У древном Риму то је био дан бога Јануса. Из старозаветне традиције постоји четрдесетодневни период очишћења, што је постало основа са установљење празника Сретења, тј. његово датирање на 2.

⁵⁴ В.В. Болотов, „Дан арханђела Михаила” - „Хеоптолошке етиде - Христ. Чтеца”, 1891. XI-XII, 621 *(на руском)*.

фебруар; али како се Божић на Истоку празновао 6. јануара, то је и датум Сретења померен на 14. фебруар.

По мишљењу Каброла, датуму када се празнује Богојављена одговара незнабожачки празник благосиљања реке Нила.

Веома су интересантна истраживања Болотова која се тичу неких других празника; он њих назива „пробе“, а сво како објашњава установљење датума 29. августа за Ускеоватије Јована Крститеља: јасно је да није сачуван прецизан датум тог догађаја као ни прецизан датум Иродовог рођења, али 29. август одговара 29. дану Лоја-пл-аба, или 1. тоуту александријског календара, тј. првом дану Нове године у Египту. Црква је установила свој тужни спомен на Пре-течу насупрот незнабожачкој Новој години. Истина је, како каже Болотов, да се доцније тај спомен у Коптско-абисинском календару преноси на 2. тоут, да се први дан Нове године не би „растужио“ жалосним споменима. У Јерменији тај празник Крститеља уста-новљен је на први дан првог Навасарда, такође први дан Нове године.

Који су разлози за то да је Рођење Јована Претече установљено на 24. јун? Ако погледамо цариградске или антиохијске трагове о происхођењу тог празника, схема би била следећа:

Божић - 25. *απελλαίου*, тј. 25. децембар

Благовести - 25. *διστρού*, тј. 25. март

Рођење Јована Претече - 25. *διασίου*, тј. 25. јуни, а не 24. како се то сада празнује.

Ако претпоставимо александријско происхођење тог празника, добијамо овакву схему:

Божић - 29. *χοιακ*, тј. 25. децембар

Благовести - 29. *φοσμενού*, тј. 25. март

Рођење Претече - 29. *παυτ*, тј. 23. јуни, а не 24. како Црква данас празнује.

Ако претпоставимо западно происхођење празника, имамо овакву схему:

Божић - 8 дана до јануарских календи, тј. 25. децембар

Благовести - 8 дана до априлских календи, тј. 25. март

Рођење Претече - 8 дана до јулских календи, тј. 24. јун

Зачеће - 8 дана до октобарских календи, тј. 24. септембар.

Код Православних празник Зачећа је 23. септембра или 26. тоут. Следејући томе, Рођење Претече је 24. јун - а то је према западном происхођењу. Остаје нејасно зашто је празник Зачећа 23. а не 24.

септембра? Болотов сматра да је то последица азијског (ирицизир-сфеског) утицаја.

Како је дошло до тога да се Преображење празније 6. августа?⁵⁵ „Без сумње, - како каже Болотов⁵⁶, - да Преображење Господње било 6. августа нити током јеврејског месеца аба. Из јеванђеља се уочава да се Христос преобразио неких 6-8 дана након што је у пределима Кесарије открио Својим ученицима да треба да иде у Јерусалим и да ће тамо пострадати; такође Он је и након Преображења потврдио оно шта је рекао... то, као и мноштво других чињеница из Новог Завеста, указује на то да је Преображење било недуго пре времена Пасхе (речимо разговор апостола Петра са сакуљачима дидрахми, био је не пре него ли 15. адара, тј. не дуже од месец дана пре Пасхе). У Канадокији, и данас је приметан сеоски празник вартуварија у шесту недељу после Пасхе (у Недељу светих Отаца)... у Јерменији се празник Преображења чак у богослужбеним књигама назива Вардавар, што указује на повезаност са канадокијским вартуваријама. Постоји напомена о томе да међу Јерменима-незнабошцима вардавар је име за празник који је у месецу Навасарду, и када су славили богинју Астхик, чијим именом јерменски преводиоци замењују грчко Афродита. Да би искоренили тај незнабожачки празник, древни Оци Јерменске цркве одредили су да у то време године буде празник Преображења Господњег, прихвативши као компромис да се у доклатној употреби користи термин Вардавар. Највероватније је да је из Јерменије тај празник прешао у Канадокију...“.

Празник Рођења Пресвете Богородице (8. септембар) и Њево зачећа (9. децембар) јесу азијског поришљања и установљени су као противодговор Олимпијским играма.

Празник арханђела Михаила (8. новембар) - александријског је поришљања и заправо је древни празник Кристења Господњег, који је постојао у Египатској цркви као противодговор Кронјама и свечаностима у част Усирије.

Светоотачка књижевност прелуна је казивања о сваковрсним незнабожачким празницима који су у супротности са хришћанским животом. Тертулијан⁵⁷ се жали на постојање празника посвећених Сатурни; Астерије Амасијски ипобличава у својој беседи празновање Календе; слично чине и Златоуст као и блажени Августин. Трудеки сабор својим 62. правилом забрањује да се празнују Календе, Брумалије и слични празници. Раније само као октава празника Рођења Христовог, празник Обрезања Господњег (1. јануар)

⁵⁵ Оп. cit. 644.

⁵⁶ „О целослужену“, XIV

се у неким Сакраментаријима из периода IV-VII век посматра и као празник против идола, са одговарајућим бденијем, постом, литијама...

И не гледајући на забрану Трулског сабора, празновање Брумалија се и даље наставило. Из житија Стефана, који је пострадао у време Константина Копрониме, види се да је тај император празновао Брумалије. У „Церемонијалу“ Константина Порфирогенита (X век) постоје напомене како да се на двору празнује тај незнабожачки празник (са хорovima, свџама, које песме треба певати, како да изгледа вечера...). Император Роман (919-944.) одбацује празник Брумалија, док их Константин поново установљује. На тај начин, Црква у својој борби са незнабоштвом није могла напремац да искорени оно што је у народу постојало већ вековима.

Као илустрација реченом може послужити сегмент из муслиманске традиције: наиме, Муслимани у Јерусалиму установили су свој празник Неби-Муса (пророк Мојсије) са веома свечаним и живописним поворкама које су ишле у манастир посвећеном пророку Мојсију, који се налазио на реци Јордан. То се дешавало у петак, шесте седмице Великог Поста, тј. уочи Лазаревог Субота, када и започиње веома свечани и за Хришћане веома битан празнични период Страдања Господњих, да би тиме у очима Муслимана ослабили значај хришћанског празника, који су они (Муслимани) могли да осете у свакодневном суживоту са Хришћанима у Јерусалиму.

Из књиге:
Арх. Кипројан Керн
Евхаристија

Литургука
са химнографијом
и хеортологијом
Шибеник, 2007